

KÖPECZI BÉLA: A MAGYAR KULTÚRA HARMINC ÉVE

Budapest, 1975. Kossuth Könyvkiadó. 252 oldal

A hazánk felszabadulásának harmincadik évfordulóját köszöntő, a három évtizedes fejlődés: a népi demokratikus átalakulás majd a szocialista forradalom eredményeit és tanulságait elemző gazdag irodalomból is kiemelkedik Köpeczi Béla munkája. A könyv témájának megválasztása, a megközelítés komplexitása és a sokrétű feldolgozás egyaránt arról tanúskodnak, hogy az olvasó nem egyszerűen — a szó legnemesebb értelmében felfogott — *alkalmi művet* vesz a kezébe, hanem olyan *monográfiát*, amelynek minden fejezete és gondolatmenete arról tanúskodik, hogy a tudós szerző korántsem csak „krónikása”, de nem is „csupán” avatott elemzője, hanem — az előbbiektől persze leválaszthatatlanul — tevékeny részese és felelős alakítója is a vizsgált folyamatoknak.

A kapitalizmus és a szocialista társadalom kultúrájával foglalkozó első fejezetben a marxizmus-leninizmus klasszikusaira, a pártdokumentumokra, és a legújabb művelődésméleti és filozófiai kutatásokra alapozva részletesen kifejti azt a kultúra-felfogást, amelyre a továbbiakban a könyv egész mondanivalója épül. Már ebben a fejezetben is jól érvényesül a műnek az a kombattáns szelleme, amellyel korunk polgári kultúra-interpretációit és szélesebben: napjaink burzsoá ideológiáját „beméri” és — az érvek és tények erejével — vitatja, leleplezi és cáfolja. A burzsoá ideológia „korszerűsített” és a mi merőben más viszonyaink között is időnként felbukkanó és zavart keltő megjelenési formáira való nagy érzékenysége, a Magyar Szocialista Munkáspárt közel két évtizedes gyakorlatában kipróbált és jól bevált kétfrontos harc, a jobb- és „baloldali” opportunizmus következetesen elvszerű bírálatának árnyalt alkalmazása olyan erényei a szerzőnek és munkájának, amelyek nemcsak a könyv szerteágazó anyagának biztosítanak szilárd eszmei-ideológiai alapokat, hanem minden bizonnyal a további társadalomtudományi kutatásokra is ösztönző hatásúak lesznek.

Köpeczi Béla — marxista kultúra-felfogásának megfelelően — a második fejezetben behatóan foglalkozik azokkal a demográfiai és települési, termelési-, munka-, jövedelem-, fogyasztás- és életkörülménybeli viszonyokkal, a társadalmi struktúra és mobilitás azon jelenségeivel és folyamatával, amelyekbe a művelődési viszonyok beágyazódnak és amelyek, mintegy végtermékként, a lakosság kulturális kiadásainak összetételét és alakulását is meghatározzák. Éppen ezért, mert a kultúra ezen „környezeti elemeit” a szerző meghatározott összefüggésben tárgyalja, még a gazdaságtörténetben és a gazdaságpolitikában tájékozott olvasó számára is tanulságosak lehetnek, eddig homályban maradt aspektusokat világíthatnak meg azok a gazdagon dokumentált (elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal Kulturális Osztálya munkaközösségének e kötet speciális céljaira összeállított anyagaira építő) elemzések, amelyek igen markánsan körvonalazzák népünk kulturális előrehaladásának anyagi-társadalmi determinánsait.

A művelődés objektív tényezőinek ezen áttekintése után a könyv egyik legizgalmasabb fejezete következik, amelyben a szerző szocialista művelődéspolitikánk főbb jellegzetességeinek és szakaszainak bemutatására vállalkozik. Ebben a félszáz oldalnál alig terjedelmesebb fejezetben érvényesül a legközvetlenebbül az egyszerre és elválaszthatatlanul szaktudós és kultúrpolitikus szerző impozáns anyagismerete, problémakezelésének, tendencia- és aránymeghatározó képességének az a biztonsága, amely lehetővé teszi, hogy a korszak ellentmondásai ellenére (avagy éppen ezekkel együtt) *egységes fejlődésrajzot* adjon. A felszabadulással kezdődő korszak periódushatárainak a fordulat évét, valamint az ellenforradalmat követő konszolidációt tekinti és a fő figyelmet és nagyobb terjedelmet az időben leghosszabb és tartalmában legegységesebb 1957 utáni fejlődésre fordítva külön-külön karakterizálja e három periódus kulturális-ideológiai arculatát és e kontextusba ágyazva a párt művelődéspolitikájának alakulását.

A következő fejezetek — hasonlóan élve — a tabló legfontosabb szereplőinek sokszoros nagyítását adják. Az iménti átfogó művelődéspolitikai fejlődésrajzot a kultúra négy alapvető komponensére külön is „lebontja”, alkalmazza. Így önálló fejezetek taglalják a tudomány

kulturális funkcióit, az irodalom és művészetek társadalmi hivatását, a reformok útján haladó közoktatást és azt a folyamatot, amelyben a népművelés közművelődéssé alakult. E fejezetek gazdag és sokrétű anyagainak most csak néhány mozzanatára utalhatunk. Így a társadalomtudományokat elemző-értékelő oldalakon jóleső érzéssel olvashatjuk, hogy „A pedagógiai kutatás az elmúlt években megerősödött, s hozzákezdett az oktatásról hozott határozat végrehajtásának tudományos megalapozásához” (135. oldal). Rendkívül instruktívnak tartjuk KÖRÉCZI Béla azon fejtegetését, amelyben a társadalomtudományok viszonylagos elmaradottságának okait vizsgálja a kutatási eredményeknek a társadalmi tapasztalattal és a marxizmus-leninizmus alapvető kategóriáival történő egybevetése és az új megalapozott elméleti következtetések hiányáról ír és ezzel összefüggésben megállapítja, hogy „... olyan jelentős kérdésekben, mint ... a szocialista társadalom struktúrájának továbbfejlődése, a politikai tudat kérdései stb., nem rendelkezünk még akárcsak vitatható elméleti következtetésekkel sem” (139. oldal.) Joggal mutat rá arra, hogy ez a körülmény mennyire hátrányos a politikai gyakorlat számára s arra is, hogy „... a nemzetközi ideológiai harcban éppen a szocializmus mibenlétéről folytatott vitákban olykor nem tudunk elméletileg megfelelő színvonalon állást foglalni, még akkor sem, ha tulajdonképpen a gyakorlat lehetővé tenné a nagyon is érvényes válaszadást” (u.o.).

Mivel a kultúra részletesebben tárgyalt komponensei önmagukban is monografikus méreteket igényelnének, KÖRÉCZI rész-elemzéseinek nagy erőssége, hogy az egyes témaköröket a legfontosabbnak ítélt, legállandóbb, legjellemzőbb motívumnak — mintegy rendező elvnek — alárendelve tárgyalja és bátran vállalja a lényeges elválasztást — a saját elemzési metódusa szempontjából — lényegtelennek minősülőktől. A közoktatásban ezt a rendező elvet a reformokban látja. Mint alapvető gondot jelöli meg azt, hogy „... az utóbbi időnkig a részleges és az általános reformokat nem előzték meg megfelelő kísérletek” (173. oldal.).

A felszabadulást közvetlenül követő oktatáspolitikai intézkedések iskolafokozatonkénti áttekintése után bemutatja azokat az ingadozásokat, amelyek az általános politikai helyzetből következően 1949 és 1956 között az oktatásügyben is érvényesültek. Már érintett tárgyalásmódjának megfelelően-részletesebben mutatja be az ellenforradalom utáni fejlődést, így az 1961-es oktatási reform közvetlen előzményeit, lényegét és az 1965-ben elhatározott módosításokat. A közép- és felsőiskolai felvételeknél alkalmazott származási kategorizálás megszüntetéséről hozott 1962-es kongresszusi határozat megvalósításának tapasztalatait a társadalmi mobilitás folyamataiba ágyazva értékeli.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1972. júniusi oktatáspolitikai határozatát és a végrehajtás kezdeteit számos megszívlelendő reflexió hozzáfűzésével elemzi. Így kiemeljük azt a gondolatmenetet, amelyben abból indul ki, hogy az iskola nem taníthat meg mindent s ez viszont szükségessé teszi részint azt, hogy „... az ifjúságot jobban bekapcsoljuk a közművelődésbe, és tanulási-nevelésének komplexebb, tehát iskolai és iskolán kívüli „integrált” tervét alakítsuk ki”, részint pedig azt, hogy „... az ugynevezett permanens nevelés elvei érvényesüljenek a felnőttoktatásban és a közművelődésben is. Nálunk azonban mindkét vonatkozásban még mindig túlságosan is szektorális szempontok dominálnak” (196. oldal.). Megkülönböztetett figyelmet szentel a nevelőmunka problémáinak s ezek summázataként megállapítja, hogy „... az értelmi és érzelmi nevelésnek az egységét még sok helyütt nem tudtuk megteremteni, még nem alakult ki olyan állampolgári nevelés, amely kiformálhatná a fejlett szocialista társadalom-citoyen-típusát, aki más módon forradalmár, mint az elődei voltak” (198. oldal.).

A történeti és összehasonlító metódus együttes alkalmazása KÖRÉCZIT arra az indokolt konklúzióra vezeti, hogy „... a reformok végül is egyre korszerűbbé teszik a magyar oktatás rendszerét és tartalmát, s egyre jobban kielégítik az általános műveltség és a szakképzés új követelményeit” (u.o.). Éppen ezért önkényesnek érezzük az ismertetett mű rádió-kritikusának, ÓDOR Lászlónak interpretációját: „Az oktatásügyünk történetét áttekintő fejezet azt az ijesztő felismerést szüli bennünk, hogy a közoktatás 30 éve az egykori Tisza csaknem önmagába visszaforduló kanyargását mímeli; az állandó reformok lendületét mindannyiszor a — sajnos jogosan — önkritikus számvetések fékhatásai követik, majd ezekből határozatok születnek, s a határozatokból reformok, és így tovább ... gyakran társadalmi neuraszténiák termőhelye a magyar közoktatás. Bizony: a kísérletezgetésnek immár nemzedékek vallják kárát” (Kossuth Rádió, 1975. augusztus 6.). A más vonatkozásokban igen találó megállapításokra jutó kritikus itt nyilvánvalóan „kikapcsolódott” KÖRÉCZI gondolati „áramköréből” és az ellentmondásokkal terhes fejlődést bemutató tárgyalásmódnak csupán egyik mozzanatát abszolutizálja.

KÖRÉCZI Béla könyvének két utolsó fejezete gondolatilag ismét egységbe fogható. Bemutatja hogyan lett az irodalom- és művészetközpontú népművelésből a természet- és társadalomtudományi, valamint politikai ismereteket bővítő, világnézetet és izlést fejlesztő, kiterjedt intézményhálózattal rendelkező közművelődés. Itt is nagy adatgazdagsággal mutatja ki s sajtó és a korszerű tömegkommunikációs eszközök növekvő szerepét és jelentőségét. A „Világnézet, magatartás, életmód” című zárófejezetben különböző társadalomtudományi kutatások eredményeire alapozva áttekinti társadalmunk tudati viszonyainak azokat a minősítőket jellemzőit, amelyek

napjaink valóságában gyökereznek és a 70-es évek magyar közgondolkodása legexponáltabb problémáinak tekinthetők.

Amikor az olvasó az összetett és kényes kérdéseket is mindvégig gördülegyen és olvasmányosan előadó könyvet leteszi — nem kételkedik abban, hogy a mai magyar társadalomtudományi kutatás olyan sajátos nézőpontú összefoglalásával és továbbfejlesztésével ismerkedett meg, amely ideológiai életünknek is jelentős eseménye. Ez a mű egyúttal a rendkívül sokoldalú KÖRÉCZI Béla e tárgykorba vágó — a fogalom legjobb értelmében vett — interdiszciplináris kutatásainak összefoglalása is. Olyan összefoglalás ez, mely közvetlenül segítséget ad a politikai gyakorlat tudományos megalapozásához s a tudományos problémák továbbgondolásához. Meggyőződésünk, hogy a könyv értékelő feldolgozása további anyagfeltárássra és részkérdések szaktudományos megvilágítására serkent egy majdani újabb szintézis tudományos alapjainak erősítése és szélesítése érdekében. Ebben a tudományközi munkában szinte minden társadalomtudományi kutató megtalálhatja a feladatát, ám — eddigi eredményei ismeretében — különösen sokat remélhetünk KÖRÉCZI Béla további munkásságától.

PÓSA ZSOLT

STANISLAW MAUERSBERG: REFORMA SZKOLNICTWA W POLSCE W LATACH 1944—1948

Az iskolarendszer reformja Lengyelországban 1944—1948 között
Wroclaw—Warszawa—Kraków—Gdansk, 1974. 264 oldal
Angol és orosz nyelvű összefoglalással

Stanislaw MAUERSBERG monográfiája a lengyel iskolarendszer fejlődését a felszabadult Lengyelország legnehezebb éveiben vizsgálja: a népi hatalom megalakulásától (1944 júliusa) a két munkáspárt, a Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Szocialista Párt egyesüléséig (1948 decembere) eltelt időszakban. Ezeket az éveket a heves belső politikai, ideológiai — és nemegyszer fegyveres harcok jellemezték. A küzdelem tükröződött a közoktatási koncepciókban is. Összeesapott a burzsoá politika, az egyház a munkáspártokkal és a népi mozgalmakkal, mindegyik más-más közoktatáspolitikát és iskolarendszert követelve. A munkáspártok koncepciói sem voltak egységesek, sőt, a tárgyalt időszakon belül is jelentős változásokon mentek át.

A közoktatás újjászervezése a felszabadult lengyel területeken *hallatlanul nehéz körülmények között* indult meg. A hitleri megszállás évei alatt az iskolás korú gyermekek 48%-a, a középiskolás korú fiatalok mintegy 70%-a semmiféle oktatásban sem részesült. A pedagógusok mintegy 35%-a hiányzott: életét veszítette, emigrációba kényszerült, kényszmunkára hurcolták. Az iskolaépületek, az iskolai felszerelés jelentős része megsemmisült, nem voltak tankönyvek, tanszerek. A Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság azonban a hallatlanul nehéz körülmények ellenére is hozzálátott a közoktatás újjászervezéséhez, létrehozta Közoktatási Tárcáját és hozzájárult az első tanév megszervezéséhez. Az oktatás újjászervezésének körülményeit, az elszenvedett veszteségeket és az oktatás megindításával kapcsolatos első hivatalos intézkedéseket ismerteti a könyv első fejezete.

A szerző a vizsgált időszakban három szakaszt különböztet meg: az *első szakaszban* (1944 júliusa — 1945 júniusa) ment végbe az iskolarendszer újjászervezése a felszabadult területeken, sor került az első lépésekre az iskolarendszer demokratizálása terén, s megtörtént az első kísérlet az új idők követelményeinek megfelelő új iskolarendszer koncepciójának kidolgozására is. A *második szakaszban* (1945 júliusa — 1947 januárja) tovább javult az iskolarendszer szervezete, s kísérletek történtek az iskolareform programjának megvalósítására, az új nevelési eszmény kidolgozására. A *harmadik szakaszra* (1947 februárja — 1948 decembere) a fokozott ideológiai offenzíva, további szervezeti változások és végül a 11 osztályos iskola létrehozása jellemző.

A tanulmány következő fejezetei az egyes szakaszokat tárgyalják. A szerző a kronológikus-tematikus elemzés módszerét alkalmazza, vagyis az egyes fejezetekben hasonló elrendezésben elemzi az iskolarendszer szervezeti kérdéseit, a reform megvalósításának egyes lépéseit, az általános műveltségi és szakmai iskolák fejlődését, a pedagógusképzést. Véleménye szerint ugyanis a tisztán időrendi, illetve tisztán tematikus feldolgozás megnehezítené az események rendkívül bonyolult szövevényében való tájékozódást.

A közoktatás fejlődésében fordulópontot hozott az *1945 júniusában Lodzban megtartott Országos Közoktatási Kongresszus*, amely kidolgozta az új lengyel iskolarendszer koncepcióját. A Kongresszuson az időközben megalakult Ideiglenes Kormány oktatásügyi minisztere ismer-